

ואמר רב שמואל בר אבניא: גדול תלמוד תורה, יותר מהקרבת תמידין. שנאמר: "עתה באתי" — על ביטול תורה, ולא על ביטול התמיד.

על כל פנים, חזינן מהכא, דתלמוד תורה — גדול יותר מעבודה! והיאך למדו של בית רבי קל וחומר, דעבודה חמורה מביטול תורה!?

ומתצינין: לא קשיא. הא דאמרן דתלמוד תורה גדול, היינו בתלמוד תורה דרבים, דהא התם — במצור ירחו — היה ביטול תורה של כל ישראל. ואילו הא דאמרן לעיל דעבודה חמורה — בתלמוד תורה דיחיד⁹⁰ מיירי.

ועכשיו — בלילה, בטלתם תלמוד תורה, שהרי אין נלחמים בלילה, והיה עליכם לעסוק בתורה!

אמר לו יהושע: על איזה מחן⁸⁷, משתי עבירות אלו, באת⁸⁸?

אמר לו: על של עתה באתי, על עבירה של עכשיו, דהיינו — ביטול תורה⁸⁹.

מיד חזר בו יהושע, וכשבא לילה אחר במצור [על העי] — עסק בתורה. כדכתיב: "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" [עיי' בתוס' שכתבו דלא כתיב קרא הכי], אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה.

ג-ב

התורה היה להם בבחינת שירה, לא היו מסיחין דעתם ממנה אף בשעת מלחמה.

ובילקוט גרשוני ביאר, ד"עתה באתי" — היינו דבר הנוהג עתה בלילה, והיינו תלמוד תורה. לאפוקי קרבנות, דאין נוהגין אלא ביום. ובעל עיון מנחם ביאר, דהתורה נרמזת ב"עתה", עפ"י מאמר חז"ל [אבות ב' ד']: "אל תאמר לכשאפנה אשנה וכו'", ולכן נקראת התורה "עתה", לרמז שצריך האדם ללמוד עתה, תיכף, ולא יאמר: לכשאפנה אשנה.

90. כתב הר"ח, דהאי "דיחיד" — היינו: יחידים, כתלמוד תורה של בית רבי. לאפוקי ת"ת דרבים — של כל ישראל. והכי נמי איתא במאירי.

ובדרישה [סי' תרפ"ז ס"ב] כתב, דבזמן הזה מבטלין תלמוד תורה דרבים לשמוע מקרא מגילה, כיון שאין כל ישראל מקובצין יחד.

ועיי' ברמב"ם [הל' מגילה פ"א ה"א] ובשו"ע [סי' תרפ"ז ס"ב], שכתבו, דאין לך דבר שנדחה מפני מקרא מגילה — חוץ ממת מצוה. והקשו

שבאמת לא בטלוהו לגמרי, אלא שבטלו ממנו מעמד של ישראל. ודחה פירוש זה. עיי"ש.

87. העיר בעל עיון מנחם, מאי שאלה היא "על איזה מהן באת", דלמא על שתיהן בא? ותיירך, דאז הוא כעין שתי שליחויות, ואין מלאך אחד עושה ב' שליחויות.

88. ונרמזה שאלתו של יהושע בפסוק: "הלנו אתה אם לצרינו". ד"לנו" — רומז על ביטול תורה, כדכתיב: "תורה צוה לנו משה". ו"לצרינו" — רומז על ביטול הקרבנות, שמגינים עלינו מצרינו. א"נ, "לנו" — היינו תלמוד תורה, השייך רק לעם ישראל. ו"לצרינו" — היינו קרבנות, שגם אומות העולם מביאים קרבנות לביהמ"ק, ומקבלין מהם [מלא הרועים].

89. ובתוס' פירשו, ד"עתה באתי" — היינו תלמוד תורה, משום דכתיב: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת". ומביאים בשם הרב מפוניבז', שהתביעה על עם ישראל היתה, שאילו לימוד

ומקשינן: ותלמוד תורה דיחיד — קל?

והתנן: נשים במועד מענות [אומרות הספד על המת, וכולן עונות כאחת], אבל לא מטפחות על ליבן⁹¹.

רבי ישמעאל אומר: אם היו הנשים פמוכות למטה — גם מטפחות.

בראשי חדשים, בחנוכה ובפורים, מענות ומטפחות. בזה ובה — [אבל⁹²] לא מקוננות [היינו שאחת אומרת, וכולן עונות אחריה].

ואמר רבה בר הונא: אין מועד בפני תלמיד חכם, ולהכי מספידין אותו אפילו במועד, וכל שכן שאין חנוכה ופורים בפניו, ומותר להספידו, אף על גב שמבטלין משום כך את מקרא המגילה⁹³, חזינן דתלמוד תורה — ואפילו דיחיד — עדיף ממקרא מגילה!?

ומתצינן: כבוד תורה קאמרת?! כבוד תורה שאני! ולהכי, התם, בהספד תלמיד חכם, דהוי כבוד תורה, אפילו דיחיד — חמור

הוא ממקרא מגילה⁹⁴. אבל באמת תלמוד תורה דיחיד — קל מעבודה ומקרא מגילה.

אמר רבא: האי מלתא פשיטא לי, דעבודה ומקרא מגילה — מקרא מגילה עדיף! מדרבי יוסי בר הנינא דלעיל.

והאי נמי פשיטא לי, דתלמוד תורה ומקרא מגילה — מקרא מגילה עדיף. מדסמכו של בית רבי אהיהא ברייתא דמבטלין עבודה לשמוע מקרא מגילה, ובטלו תלמוד תורה כדי לשמוע מקרא מגילה.

וכן, תלמוד תורה ומת מצוה, דהיינו טפול במת שאין לו קוברין⁹⁵ — מת מצוה עדיף. מדרתניא: מבטלין תלמוד תורה להוצאת מת, ולהכנסת כלה⁹⁶.

וכן, פשיטא דעבודה ומת מצוה — מת מצוה עדיף, מדכתיב "ולאחותו" כדלהלן.

דתניא: כתיב גבי נזיר "על כל נפשות מת לא יבא", הרי כל המתים במשמע. והדר

הלח"מ והכנה"ג, הא אמרינן הכא, דאין מבטלין תלמוד תורה דרבים! ועיי' במג"א ובמחצית השקל מה שכתבו בזה.

91. כך פירש רש"י. ותוס' פירשו דהיינו יד על יד, או על ירך או על פנים. והריטב"א פירש, שמכות על ראשיהם בידן.

92. הב"ח לא גרס "אבל". אלא הכי גרס: "בזה ובזה אינן מקוננות".

93. כך פירשו התוספות. וברש"ש כתב דפירושם דחוק. ועיי' מה שכתב בביאור הגר"א סי' תרצ"ו ס"ד.

94. וביאר השפת אמת הטעם, דכבוד תורה — הוא בשביל התורה שלמד כל ימי חייו, משא"כ ת"ת דהאידינא, עיי"ש.

95. כתבו התוס' [ד"ה מת מצוה], דלאו דווקא מת מצוה, אלא ה"ה דלכל מתים שבעולם — מבטלין תלמוד תורה להוצאתם. עיי"ש [ועיי' בתוס' בכתובות י"ז ע"א ד"ה מבטלין, שכתבו בשם הר"י מקורביל, דהא דאמרינן דמבטלין, היינו דווקא תלמוד תורה, אבל שימוש תלמיד חכם — אין מבטלין. דגדול שימושה — יותר מלימודה].

96. היינו, ללוותה מבית אביה לבית חופתה [רש"י לקמן כ"ט ע"א].

כתיב: "לאביו ולאמו ולאחיו ולאחותו לא יטמא", ולכאורה, קרא יתירא הוא?! ודרשינן להו בספרי הכי:

"לאביו" לא יטמא — אבל מיטמא הוא למת מצוה.

"לאמו" מה תלמוד לומר? שאם היה כהן ונזיר לא יטמא לאמו, אבל למת מצוה — מיטמא.

"לאחיו" אתא לאשמועינן דאם היה כהן גדול ונזיר — לא יטמא לאחיו, אבל למת מצוה — מיטמא.

והאי דכתיב "ולאחותו" מה תלמוד לומר? והרי אחותו נכללת כבר בקרא ד"על כל נפשות מת לא יבא"!

אלא, אתא קרא למעוטי האי גוונא: הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו, ולמול את בנו [דהיינו, או למול את בנו], ושמע שמת לו מת, אח או אחות, יכול יטמא להם, ויבטל את מצותו?

אמרת: לא יטמא! שכשם שאין נזיר מבטל נזירותו כדי ליטמא לקרוביו, כך אדם זה — לא יבטל מפסחו.

יכול, כשם שאינו מיטמא לאחותו, כך אינו מיטמא למת מצוה כדי שלא יבטל המצוה?

תלמוד לומר: "ולאחותו". ודרשינן: לאחותו — הוא דאינו מיטמא, אבל מיטמא הוא למת מצוה.

חזינן דמבטלין עבודה דקרובן פסח — משום מת מצוה!

אלא האי מילתא מבעיא בעי ליה לרבא:

מקרא מגילה ומת מצוה, הי מינייהו עדיף? מי נימא דמקרא מגילה עדיף — משום פרסומי ניפא, או דלמא מת מצוה עדיף — משום כבוד הבריות?

בתר דבעיא, הדר רבא ופשטה: מת מצוה — עדיף!

דאמר מר: גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה. דכתיב בהשבת אבידה: "לא תוכל להתעלם", וכתיב נמי בההוא עניינא: "והתעלמת". ודרשינן: פעמים שאתה מתעלם, כגון בזקן, שאין זה לפי כבודו להשיב את האבידה.

גופא, אמר רבי יהושע בן לוי: כרך, וכל הסמוך לו, וכל הנראה עמו, נדון ככרך — וקורין בט"ו.

תנא: אם היה סמוך לכרך, אף על פי שאינו נראה עמו — נדון ככרך.

וכן אם היה נראה עם הכרך, אף על פי שאינו סמוך לו — נדון ככרך.

והוינן בה: בשלמא נראה עמו — אף על פי שאינו סמוך, משכחת לה, כגון דיתבה אותה העיר בראש ההר, ולכן נראית עם הכרך, אף על פי שאינה סמוכה לו.

אלא סמוך — אף על פי שאינו נראה, היכי משכחת לה?

אמר רבי ירמיה: כגון שיושבת בנחל, דהיינו מקום נמוך. ולהכי, אף על פי שסמוכה היא לכרך, אינה נראית עמה.

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: כרך שישב [שנתיישב תחלה בבתיים], ולכסוף — לאחר שישב — הוקף בחומה, נדון ככפר לענין

דכתיב: "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה". ודרשינן: דווקא שהוקף ולבסוף ישב, כדמשמע קרא: בית מושב — של עיר שיש לה חומה, ולא שישב קודם — ולבסוף הוקף⁹⁹.

ועוד אמר רבי יחושע בן לוי: כרך שאין בו עשרה בטלנין, דהיינו, בני אדם שבטלנין ממלאכתן, ונזונין משל ציבור, כדי שיהו מצויין בבית הכנסת שחרית וערבית¹⁰⁰

בתי ערי חומה. שדינו כבתי החצרים, שיכול לגאול את ממכרו תמיד לכשירצה, וביובל חוזר הבית לבעליו חנם.

מה שאין כן בתי ערי חומה, שדינן שנגאלין עד תום שנה מיום המכר, ואם לא גאלו, אינו יוצא ביובל [כך פירש רש"י⁹⁷, ותוס' פירשו דמיירי לענין מגילה, שאין קורין בו בט"ו ככרך. עיי"ש⁹⁸].

מאי טעמא?

אישוב בני אדם קפיד? הא לא קפיד אלא אבנין הבית, שיהא נבנה בתוך היקף החומה, ולא שקדם להיקף. וא"כ מאי נ"מ אם דרו שם בנ"א קודם שנגמרה החומה או לא?

[ועיי"ש שהביא דהטור כתב בשם הר"מ מרוטנבורג, דאם ישב על דעת להקיפו, מקרי שפיר הוקף ולבסוף ישב, וכתב, דלפ"ז אזדא קושית התוס', דשור איגר לא גרע מישוב על דעת להקיפן].

וכ"כ המנ"ח [מצוה שמ"א], דמלשון הרמב"ם משמע דהעיקר תלוי בחומה ובבתיים, ולא בישוב בנ"א.

אבל בחזו"א [הל' מגילה סי' קנ"ג אות ד', ד"ה תוד"ה כרך] כתב, דנראה דאין בית אלא במקום פיתא ולינה, ועוד כתב, דאפשר דמלת "מושב" מורה על דירת בנ"א. וסיים דאין לנטות מדברי הראשונים.

100. כך כתב רש"י. והר"ן כתב דאין צורך בכך, אלא, כל שיש בעיר עשרה בני אדם, משכימין ומעריבין להיות מצויין בשעת תפילה בבית הכנסת — די בכך.

ובשו"ת הרא"ש [כלל ד' סי' י"ט] כתב, דטעם תקנת עשרה בטלנין הוא, משום דכשאינן תשעה בבית הכנסת המכוונין לברכת שליח ציבור — קרוב הדבר, דהוי ברכה לבטלה. ולכן

97. וכן כתבו עוד ראשונים. והלחם משנה [פ"א מהל' מגילה] כתב, דכן הוא דעת הרמב"ם. וכתב הרשב"א, דלענין מקרא מגילה, כי היכי דחזינן גבי טבריא, דאע"פ שאין לה חומה ממש, שימה חומתה, מ"מ, כיון דמגניא — קריא בט"ו, ה"ה גבי ישב ולבסוף הוקף — קורין בט"ו, כיון דסו"ס — מגניא.

98. וכתב הריטב"א דטעמא הוא, משום שאם נקל בו לענין מ"מ לדוננו ככרך, יבואו לדוננו ככרך גם לענין בתי ערי חומה. משא"כ בטבריא, וסמוך ונראה, דאמרינן בהו דדינן ככרך — משום שבהם לא יבואו לטעות.

אבל הרשב"א והר"ן כתבו, דבאמת ריב"ל פליג אדר"י שקרא בטבריא בט"ו, וס"ל דלא היא כמוקפין. וע"ע בראשונים שהאריכו בזה.

99. והקשו תוס', דאמרינן לקמן [ה:]: "אשר לו חומה" — ולא שור איגר, דהיינו עיר שבתיה מדובקים בעיגול, והווי כחומה [עיי"ש]. ולמה לי קרא, תיפו"ל דהוה ליה ישב ולבסוף הוקף, שהרי לא נגמרה חומת העיר עד שנגמרו הבתים!?

ותירצו, דאצטריך קרא להיכא דקים לן שלא דר שם אדם עד שנגמרו הבתים.

ותמה הטורי אבן, אטו "בית מושב" —

נדאמרינן במס' ברכות: כיון שבא הקב"ה בבית הכנסת ולא מצא שם עשרה, מיד הוא כועס וכו' — נדון ככפר, וקורין ביום הכניסה¹⁰¹.

והוינן בה: מאי קא משמע לן? הא תנינא לה לקמן: איזו היא עיר גדולה לענין מקרא מגילה, כל שיש בה עשרה בטלנין. פחות מכאן — הרי זה נחשב כפר!

ומבארינן: כרך איצטריך ליה לאשמועינן, דמקום שווקים הוא, ומתקבצין לשם ממקומות הרבה. ואשמועינן רבי יהושע בן לוי, דאף על גב דמיקלעי ליה בטלנים מעלמא, מכל מקום בעינן שיהו בה בטלנים קבועים, דלמא לא משתכחי בטלנים מעלמא.

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: כרך שחרב ולבסוף ישב — נדון ככרך.

והוינן בה: מאי האי דקאמר: "כרך שחרב"? אילימא שחרבו חומותיו, וכי בהא אמרינן

דדווקא אם ישב לבסוף — אין, נדון ככרך. לא ישב לבסוף — לא, ובטל ממנו דין כרך,

והא דינא לאו הכי הוא, דתניא: רבי אליעזר בר יוסי אומר: כתיב גבי בתי ערי חומה: "אשר לוא חומה". משמע, אף על פי שאין לו חומה עכשיו, והיה לו קודם לכן, חשיב בתי ערי חומה¹⁰².

חזינן, דהך דאמר רבי יהושע בן לוי "כרך שחרב", לא מיירי בעניין שחרבו חומותיו!

אלא מאי חרב? שחרב מעשרה בטלנין¹⁰³. דבהא אמרינן, דאם לבסוף נתישב שוב בעשרה בטלנין — נדון ככרך.

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: הערים לוד, ואונג, וגיא החרשים — מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הוו [הכי גמיר רבי יהושע מרביה, דמוקפות מימות יהושע אינן. והוצרך להעיד עליהן, מפני שחומותיהן נראות חדשות, וכדלקמן].

ותמהינן: וכי הני ערים — יהושע בנחיה

תקנו, שיהיו תמיד עשרה בטלנין בבית הכנסת, שיכונו לשליח צבור מראש ועד סוף.

ובירושלמי איתא בהאי לישנא: "עשרה בטלנין שבטלין ממלאכתן". וכתב בשו"ת פאר הדור להרמב"ם [ס"י י']. וכן בשו"ת הרמב"ם סי' קכ"ג: "שצריך שיהיה באותו המקום עשרה בני אדם מופקדים לצרכי צבור, ואם יהיה דבר מצוה או דבר נצרך לציבור — אז יבטלו ממלאכתן, ויבואו לבית הכנסת. ולזה אמרו: בטלנים ממלאכתן, ולא אמרו: עשרה בטלנין, שאין להם מלאכה".

101. וכתבו התוס', דמיירי דווקא בסתם כרכים, אבל במוקפין חומה מימות יהושע בן נון, אפילו

אין בהם עשרה בטלנים — קורין בט"ו, עיי"ש. אבל דעת הרמב"ן, דאם אין בו י' בטלנין — דינו כעיר לקרות בי"ד. ואם רצו — מקדימין ליום הכניסה [ודעת הרשב"א והריטב"א, דאם רצו מקדימין ליום הכניסה, ואם לאו — קורין בט"ו. ועיי' בר"ן שהאריך בזה].

102. הראשונים מבארים, דדרשינן הכי, משום דכתיב "לא", וקרינן "לו". להכי דרשינן דאין לו עכשיו, והיה לו קודם לכן.

103. הקשה הריטב"א, הא כתבו התוס', דכרך המוקף מימות יב"ג, אעפ"י שאין בו עשרה בטלנין — נדון ככרך, וא"כ, מאי אכפת לן